

BASICS BEATRIX

NŐI FOGLALATOSSÁGOK

A 19. SZÁZAD ELSŐ FELÉBEN

TA nők évszázadokon át otthonaikban végzett munkája – és itt nem a házimunkára, hanem a felsőbb osztályok nőtagjainak tevékenységére gondolunk – hosszú ideig nem került a történelem és művészettörténelem figyelmének előterébe, mint ahogy az általuk létrehozott tárgyak is csak mintegy mellékesen, olykor véletlenül kerültek múzeumi gyűjteményekbe. Az is jellemző, hogy az esetek többségében nem ismerjük a tárgyak készítőit, hiszen azokat nem szignálták, mint a „hivatalos” műalkotásokat, és ritkán maradtak róluk írásos dokumentumok, amelyek készítőjük azonosítását lehetővé tennék. Néha kezdőbetűket ismerünk, gyakrabban a készítés dátumát, esetleg helyét.

¶ A 18. század végén, 19. század elején nem volt egyértelmű még maguk a nők között sem az úgynevezett „női tevékenységek” megítélése. Mary Wollstonecraft (1759–1797), *A Vindication for the Rights of Woman* szerzője például úgy vélekedett, a nők kézimunkára szorítása elzárja őket a társadalmi és politikai ügyektől, ezáltal korlátozva, beszűkítve gondolkodásukat.¹ A 19. század folyamán azonban mégis általános volt az a nézet, hogy a nők otthon végzett tevékenysége jó ízlésük, kifinomult természetük és jó erkölcsük igazolása és bizonyítéka. Ez az otthon végzett tevékenység elsősorban a kézimunka különféle megnyilvánulása volt.

¶ A kézimunka, ami jelenthetett varrást, hímzést, csipkekészítést, mindennemű, a háztartásban és (nemcsak női) öltözködésben használható dolgok készítését, napi feladat volt, a nők tekintélyes időt szenteltek neki. Az efféle munkát lehetett lelkesedéssel és odaadással művelni, egyúttal a kötelesség, a szorgalom és a nemes erények kifejeződése volt. A kézimunkázás elsajátítása évszázadokon át központi jelentőségű volt a felsőbb osztályok nőtagjainak oktatásában. A tűt forgató nő alakja a női szorgalom mintapéldája volt, és mind leírása,

a 19. század
folyamán azonban
mégis általános volt
az a nézet, hogy
a nők otthon végzett
tevékenysége jó
ízlésük, kifinomult
természetük és jó
erkölcsük igazolása
és bizonyítéka

mind képzőművészeti megjelenítése kifejezte ezt.² A kézimunka, a varrás olyan gyakorlati képesség volt, ami egyúttal az oktatás eszköze is lett: segítséget nyújtott a lányoknak érzelmeik kontrollálásában, elősegítette az engedelmesség, erényesség és szorgalom elsajátítását.

¶ A svéd- és finnországi múzeumokban több mint kétszáz hímzésmintát őriznek az 1720 és 1820 közötti időszakból. Ezek aféle „névjegyek” voltak, nemritkán a családi címerrel, a hímző leány nevének kezdőbetűivel, valamint növény- és állatmotívumokkal, olykor szövegrészletekkel.³ A Victoria & Albert Museum mintagyűjteménye a 15. századtól kezdődően őriz összesen csaknem ezer darabot. Angol nevük – „sampler” – a latin „exemplum” szóból származik, és ezek a mintapéldányok a tanulás és tanítás eszközei voltak, a rajtuk megőrzött mintákat tovább másolhatták, terjeszthették, vagy további minták kitalálásához, létrehozásához adhattak ihletet. A múzeum gyűjteményében olyan hímzés minta-sorozat is található, amelyet ugyanaz a személy készített, először nyolcéves kislányként, majd tizenéves hajadonként, majd felnőtt asszonyként, illusztrálva, hogyan fejlődött a készítő képessége, ízlése. Ez esetben a mintán megjelenik a neve is, valamint a készítés ideje, ahogyan ez más példányok esetében is előfordul. A mintákat gyakran keretben a falra akasztották, mint a grafikákat vagy festményeket, vagy feltekerve tárolták. A minták témái egyúttal a tudás demonstrációi is lehetnek: ismerünk a Naprendszer ábrázoló hímzés mintát 1811-ből vagy a földgömb két kör alakú oldalát megjelenítőt a 18. század végéről. És egy kivételes szöveges minta is ránk maradt, amelyen a hímzője saját életét és sorsát írta le hímzett betűkkel, az 1830-as években.

¶ A Metropolitan Museum of Art hímzés minta-gyűjteménye az amerikai társadalom sajátos vonásait jól tükrözi. A lányok nevelése során megszokott gyakorlat volt legalább két hímzés minta elkészítése. Az első meglepően korán, a gyermeki öt-hat éves korban volt esedékes, ennek során a kislány nemcsak az alapvető technikákat sajátította el, de a hímzés minta elkészítéséhez a betűket és számokat is meg kellett tanulnia. Nem melleleg ekkor tanulták meg a lányok, hogy

a múzeum gyűjteményében olyan hímzés minta-sorozat is található, amelyet ugyanaz a személy készített, először nyolcéves kislányként, majd tizenéves hajadonként, majd felnőtt asszonyként, illusztrálva, hogyan fejlődött a készítő képessége, ízlése

Peggy Coggeshall hímezsmintája, 1792

Margaret Barnholt hímzésintája, 1831

keretben a nappali
vagy a szalon falán
függött, mindenki
megcsodálhatta
készítője türelmét
és ügyességét

a későbbiekben készített háztartási textilek, ruhaneműk mindegyikére a nevük kezdőbetűit ráhímezzék, hiszen ezek fontos és nyilvántartandó birtoktárgyak voltak. A második hímzésmintát tizenéves korukban készítették, ez általában a festményekhez hasonló hímzett kép volt.⁴ Ennek feladata az volt, hogy a leány értékeit nyilvánvalóvá tegye a majdani potenciális kérő számára. Mivel keretben a nappali vagy a szalon falán függött, mindenki megcsodálhatta készítője türelmét és ügyességét. Ezekon minden esetben megtalálható volt a készítő neve, a készítés helye és ideje.

¶ A ránk maradt női naplók a legfontosabb, a napokat kitöltő foglalatosságként a kézimunkázást, a levélírást és a kertészkedést említik leggyakrabban. Ezek mellett ugyanilyen fontos volt az olvasás, az ének- és zenetanulás, a rajzolás-festés is.

¶ A varrás és hímzés azonban nem csupán gyakorlati hasznot hozó feladat volt, készültek olyan selyemhímzések, amelyek tájképeket vagy életkép-jeleneteket ábrázoltak, akár a korszak festményei, grafikái, csak éppen speciális női kifejezőeszközt használva. Készítettek a nők a saját (vagy éppen barátnőjük, netán kedvesük) hajából ékszereket, amelyeket a barátság vagy szeretet zálogaként viseltek azok, akiket velük megajándékoztak.

készültek olyan
selyemhímzések,
amelyek
tájképeket vagy
életkép-jeleneteket
ábrázoltak, akár
a korszak
festményei, grafikái

¶ S volt egy mellőzhetetlen feladat is, a fiatal lányok saját kelenyájének elkészítése, ami többnyire éveket vett igénybe, hálólöltözékek, fehérneműk, zsebkendők, kendők, törülközők, ágy- és asztalnemű varrását, hímzését, csipkével történő dekorálását szorgalmasan és kitartóan elvégezve. Ez egyúttal a fiatal lányok női erényeinek bizonyítékául szolgált, igazolva, hogy képesek lesznek majdan egy háztartás irányítására egész életükön át. Ezek a legfinomabb anyagból, odaadó munkával készült kelengyeegyüttesek általában generációkon keresztül öröklődtek anyáról lányára, összekötve a női generációk munkáját, a munkájukban megnyilvánuló érzelmeket a szekrények kincseiben.

¶ De a szorgos házimunka nem kizárólag a leányok, nők sajátja volt. Rousseau, aki az *Emil, avagy a nevelésről* című, 1762-ben megjelent művében a kézügyesség kifejlesztése mellett érvelt, s amihez a legmegfelelőbbnek a fiúgyermekek

A ránk maradt női naplók a legfontosabb, a napokat kitöltő foglalatosságként a kézimunkázást, a levélírást és akertészkedést említik leggyakrabban.

Rousseau szerint a gyermekek oktatásának legfontosabb eszközei közé tartozott a manuális készségek fejlesztése, ami egyúttal ideális eszköze volt a gyermek társadalomba történő beilleszkedésének segítéséhez

asztalosmunkában való jártasságát tartotta, általánosan ismert volt az arisztokrácia köreiből, és lelkesen követték tanítását. Rousseau szerint a gyermekek oktatásának legfontosabb eszközei közé tartozott a manuális készségek fejlesztése, ami egyúttal ideális eszköze volt a gyermek társadalomba történő beilleszkedésének segítéséhez. A kézimunka hasonló szerepet kapott a nők esetében, egyszerre volt társadalmi és művészi készség, gyakorlásának színhelye pedig sokféle lehetett – a nappali, a szalon a park, s kialakították hozzá a megfelelő bútoralkalmatosságot is, a varróasztalt, melynek hordozható változata is elterjedt, nemcsak asztal, hanem varrókosár formájában is.

- ¶ Bár Rousseau elvetette a nevelőintézeteket, azoknak mégis, évszázadokon át fontos szerepük volt a fentebb említett legfontosabb női foglalatosságok elsajátíttatásában. Aki megtehetette, nevelőnőt és házitanítókat alkalmazott,⁵ ahol a család anyagi lehetőségei ezt nem tették lehetővé, ott a nevelőintézet maradt a hely, ahol a legfontosabb készségeket és képességeket elsajátíthatta a leánygyermek. Így volt ez nemcsak Európa-szerte, de itthon is, ahogy például Jókai nem minden irónia nélkül írja le a polgári származású, ám híresen szép, és szépségüket a feltörekvés eszközeként használni akaró pozsonyi Mayer-lányok neveltetését: „A szép lányokat szépségüket megillető módon nevelték; nem alacsony munka és házi foglalkozás között, hanem mint kikre nagyobb hivatás vár a polgári háztartás kötelességeinél: fényes, úri módon. A közönséges kötőiskolák helyett a legelső nevelőintézetekbe járaták őket, az egyik kitűnően megtanult hímzeni, a másik csinosan énekelt, a többieknek is voltak nemes hajlamaik.”⁶
- ¶ Az elvárások és igények nem tértek el lényegesen a 19. század első fele európai országaiban, s erről Jókai mellett a korszak legjelentősebb nőírója, Jane Austen (1775–1817) regényeiben is gyakran olvashatunk. A nevelőintézetéről egyszerű

és gyakorlatias az elképzelése, még akkor is, ha az csak részben bentlakásos.

¶ „Mrs. Goddardnak iskolája volt, nem valamiféle előkelő intézet, amely finoman értelmetlen hosszú mondatokban ígéri, hogy új elvek és új módszerek segítségével hatalmas tudáshoz és nagyvilági modorhoz juttatja tanítványait, s ahol ifjú hölgyeket óriási összegek ellenében kiforgatnak egészségükből, és hiú pávákká alakítanak, hanem igazi, becsületes, régimódi leánytanodája, ahol elfogadható áron elfogadható nevelést adnak, ahová el lehet küldeni a leányokat, hogy ne legyenek útban otthon, ahol felcsipegethetnek valamicske tudást, de nem kell attól tartani, hogy csodás tüneményekként térnek haza.”⁷

¶ Ehhez képest például ugyanebben az időben Folnesics János budai nevelőintézetének házirendjét a szigor és az egyszerűség jellemezte – korai felkelés, egyszerű, tápláló ételek, hosszú séták, tanulás, ájtatosság. A hosszúságú kézimunkázás nem volt ajánlott, mivel ilyenkor a leányok „hajlamosak az ábrándozásra”.⁸ Hogy ez utóbbi valóságos „veszély” volt, arra ismét Jane Austen a példa: „...sokat gondolt ugyan rá, s különösen, ha rajza vagy kézimunkája fölé hajolt...”⁹

a hosszúságú kézimunkázás nem volt ajánlott, mivel ilyenkor a leányok „hajlamosak az ábrándozásra”

¶ Ami a felsőbb körökben elvárt női műveltség jellemzőit illeti, Jane Austen egy (kezdetben igencsak ellenszenvesnek bemutatott) férfi szereplője fogalmazza meg ezeket: „Úgy látom – jegyezte meg Elizabeth –, hogy önnél a művelt nő eszménye nagyon sokat foglal magában. – Igen, elég sokat. – Ó, valóban! – kiáltott fel Darcy nézeteinek hűséges visszhangja.

– Senkit sem tekinthetünk igazán műveltnak, aki nem áll magasan fölötte az átlagnak. Egy nőnek alaposan értenie kell a zenéhez, énekhez, rajzhoz, tánchoz, a modern nyelvekhez, hogy megérdemelje ezt az elnevezést; azonfelül modorában, járásában, hanghordozásában, beszédmódjában és kifejezéseiben meg kell lennie annak a bizonyos valaminek, ami nélkül csak félig érdemes a művelt jelzőre.

– Ez mind fontos – tette hozzá Darcy –, de van valami, ami még lényegesebb; az, hogy sokoldalú olvasással művelje az elméjét.”¹⁰

¶ Mit is jelentett ez a „sokoldalú olvasás”? Egy másik Austen-regényben választ kaphatunk a kérdésre: „Emma tizenkét éves kora óta újra meg újra elhatározza, hogy ezentúl többet olvas. Magam is jó néhány listát láttam az évek során azokról a könyvekről, amelyeket feltétlenül el akart olvasni, és mondhatom, igazán mind kitűnő listák voltak. Csupa kitűnő könyv, ügyesen csoportosítva – hol betűrendben, hol meg valami más elv szerint. Emlékszem, a tizennégy éves korában összeállított listája annyira tetszett nekem, hogy egy darabig őriztettem is; úgy éreztem, igazán becsületére válik az ízlésének, és el tudom képzelni, hogy most is jó listákat állíthat össze.”¹¹

¶ Egy magyar példát említve, Brunszvik Teréz grófnő (1775–1861) úgy emlékezett gyermekkorára, hogy nagyon sokat olvasott, ám ez inkább felületes és rendszertelen tevékenység volt, jóllehet gyakran készített kivonatokat az elolvasott művekből, s főként az antik görög erényeket bemutató források érdekelték.¹²

¶ Az olvasásnál, bár kétségtelenül a női műveltség fontos elemének tekintették, a kézimunka több szempontból is hasznosabb tevékenységnek bizonyult. A mindennapi életben számos olyan helyzetben volt a nők segítségére, amikor nehéz volt érzelmeikkel megküzdeniük, vagy azokat éppen elrejtetniük. Ezek az érzelmek lehettek éppen olyan bénító erejűek, hogy még a máskor segítségül szolgáló kézimunkához is képtelenek voltak folyamodni a fiatal lányok, mint például Catherine Morland, Jane Austen *A klastrom titka* című, 1803-ban befejezett, de csak 1817-ben publikált regényének főhősnője. A Gothic novelt, a századelő romantikus rémregényeit finom iróniával gúnyoló kötet a felnőtté válás viszontagságairól szól, egy fiatal lány kalandjain keresztül: „Mrs. Morland két napig tűrte ezt az állapotot egyetlen szó megjegyzés nélkül, amikor azonban a harmadik éjszaka nyugodalma sem hozta vissza Catherine vidámságát, nem serkentette hasznos ténykedésre, nem keltett benne nagyobb hajlandóságot a kézimunka iránt – már nem állhatta meg, hogy szelíd szemrehányással ne éljen, mondván: – Drága Catherine-em, alighanem egészen előkelő dáma válik belőled. Nem tudom, mikor készülnek el szegény Richard nyakravalói, ha másra, mint rád

a kézimunka több szempontból is hasznosabb tevékenységnek bizonyult

a mindennapi életben számos olyan helyzetben volt a nők segítségére, amikor nehéz volt érzelmeikkel megküzdeniük, vagy azokat éppen elrejtetniük

nem számíthat. Túlságosan is Bath körül jár az eszed; de min-
dennek megvan a maga ideje – a bálnak meg a színjátéknak
is, a munkának is. Eleget szórakoztál, és most meg kell pró-
bálnod hasznos munkát végezni.”¹³

¶ Többnyire azonban segített a kézimunka, akár titkos megbeszé-
lések elfedésére vagy az érzelmek elrejtésére. Előbbire is akad
példa: „Lucy már húzta is maga mellé a kézimunkaasztalkát,
s buzgó derűvel letelepedett, amely azt látszott sugallni, hogy
miben sem találhatná nagyobb örömét, mint hogy filigrán ko-
sárkát készítsen egy elkényeztetett gyermeknek.”¹⁴

¶ De az utóbbira is, a zaklatottság elkendőzésére: „Elővette kézi-
munkáját, és láthatólag eltökélte, hogy nem néz fel.”¹⁵ „Aztán
kézimunkakosara felé hajolt, hogy legyen ürügye lehajtani
a fejét, és elrejttesse arcán az ujjongó öröm kifejezését, mert
bizonyosra vette, hogy rá van írva...”¹⁶

¶ S bár a fiatal lányoknak kétségtelenül többet tudott segíteni
a kézimunka, végigkísérte a nők életét, amíg csak képesek
voltak művelni: „Nagymamának nagyon jó szeme lehetett,
hogy még mindig így lát, pedig mennyi szép, aprólékos kézi-
munkát csinált életében!”¹⁷

¶ A kézimunka nemcsak a tűvel és cérnával, fonallal való fog-
lalatosságot jelentette, a mintákat meg kellett tervezni, ami
elsőként papíron történt, ceruzával, vízfestékekkel vagy más
grafikai technikával.¹⁸ Magyarországon a Kiscelli Múzeum
Életmód gyűjteményében és az Országos Pedagógiai Könyv-
tár és Múzeum anyagában találhatók hímzéstervek és min-
ták, de nagyon kevés származik csak közülük a 19. század első
feléből.

¶ Az Iparművészeti Múzeum gyűjteményéből négy éve rendezett
Horváth Hilda művészettörténész egy olyan kiállítást, amely
épp e korszaknak pontosan ezeket a tárgyait tárta a látoga-
tó elé.¹⁹ A kurátor cikkben is feldolgozta a témát,²⁰ említve
a folyóiratok divatképei mellett azok mintalapjait is, ame-
lyek a női közönség számára a gyakorlati felhasználás lehe-
tőségét biztosították. „Az asszonyok a motívumokat minta-
kendőkön varrták ki, s a leányok is ilyeneken tanulták meg
az öltéstípusokat, díszítményeket. A 19. század első felé-
ben a leggyakoribb motívumok a virágok, koszorúk, kutyák

*a mintákat meg
kellett tervezni, ami
elsőként papíron
történt, ceruzával,
vízfestékekkel vagy
más grafikai
technikával*

szinte nem volt olyan, a mindennapi élet során szükséges tárgy, amelyet ne készítettek volna el és díszítettek volna a fiatal lányok, asszonyok az otthoni munka részeként

(a hűség jelképeként), galambok, urnák, kerti lakok és betűk voltak. A korábbi, vallással összefüggő motívumokat a barátsággal, szeretettel és hűséggel kapcsolatos díszítmények váltották fel. Sokszor szerepel a mintakendőnkön a készítő neve, monogramja, sőt a készítés dátuma is.”²¹ Szinte nem volt olyan, a mindennapi élet során szükséges tárgy, amelyet ne készítettek volna el és díszítettek volna a fiatal lányok, asszonyok az otthoni munka részeként. Keresztelőkabátka és főkötő, dohányzacskó, jegyzetfüzet, tárcsa, kártyajáték, emlékkönyv, emléklapdoboz – dekorálásuknak a képzelet sem szabott határt. A hímzés anyaga is változatos volt, gazdagították gyöngyökkel, flitterrel, arany- és ezüstszállal, csipkével. Több múzeumunk őriz gyűjteményében egy sajátos műfajt, a quodlibet-et, amely sokféle motívum tetszés szerinti együttes alkalmazását jelentette, a kiállításon köszöntőkártyákból összeállított, hímzett, keretbe foglalt válogatás jelent meg.²²

- ¶ A kézimunka tehát fontos volt személyes és társadalmi szempontból egyaránt: a nők számára az önkifejezés, az otthonukon kívüli társadalmi érintkezés lehetőségét nyújtotta, valamint növelte a nők társadalmi befolyását oktató-nevelő szerepük révén, az erkölcsök, a tudomány és művészetek terén. Új gyakorlati készségeket sajátíthattak el, a szerepük társadalmi jelentősége nőtt.
- ¶ Mindazonáltal létezik másfajta értelmezés is: Henry Fuseli (1741–1825), a svájciból angollá lett festő, a Royal Academy professzora és őre *The Debutante* című 1807-es tollrajzán egy a nyakánál fogva, mintegy pórázon kikötött, bonyolult frizurát és fejdíszet, divatos ruhát viselő varró-hímző fiatal nőt láthatunk, a kecses kis kerek asztalka mellett karikatúrisztikusan eltúlzott, torz vonású nők ülnek, és figyelik a társaság előtt bemutatkozó, mintegy a női foglalatosságból vizsgát tevő leányt. Az egyik testes nőalak épp egy süteményestálba markol bele, amit egy másik kínál elé, közben gonosz, gúnyos vigyorral a varró leány felé fordulva.
- ¶ Fuseli 1788-tól rendszeresen publikált esszéket az *Analytical Review*-ban, s e tollrajzával, a férfiak által teremtett társadalmi konvenciók rabjaként ábrázolt nőalakkal Mary Wollstonecraft nézeteire reagált.

Henry Fuseli (Johann Heinrich Füssli, 1741–1825): A debütáns, 1807, tollrajz

Pulszky Teréz (Walter Teréz) fiatalkori arcképe, 1830-as évek, akvarell

¶ A kézimunka mellett a rajzolás és festés is nélkülözhetetlen része volt egy felsőbb osztálybeli fiatal hölgy képzettségének. Lényegében szórakozásként született műveik nem ritkán a főúri otthonok dekorációjául is szolgáltak, és fontos lépést jelentettek a hivatalos női művészképzés irányába. Jó példa erre Teleki Blanka (1806–1862), aki nagynénjével, Brunszvik Terézszel 1836-ban európai tanulmányútra indult. Képtárakat, múzeumokat, különféle gyűjteményeket látogattak meg, s a telet Münchenben töltötték, ahol Peter von Corneliustól (1783–1867), a korszak egyik legjelentősebb festőjétől vett órákat. Párizsban Madarász Viktor mesterének, Léon Cogniet-nek lett a tanítványa 1840-ben.²³ Hazatérve Ferenczy Istvántól tanult mintázást, hogy a szobrászatban is járatos legyen, Barabás Miklóstól pedig, akinek nem ő volt az egyetlen arisztokrata származású tanítványa, festészetet. Későbbi élettörténete, amelyre nagynénje volt különösen nagy hatással, valamint csaknem évtizedes várfogsága, majd emigrációja nem tette lehetővé művészi tehetségének kibontakozását, képzése és rátermettsége révén azonban a korszak első jelentős festőnője lehetett volna.

¶ A felsőbb osztálybeli fiatal nők közül nem kevesen – a ránk maradt alkotásaik alapján – tehetségesnek bizonyultak a képzőművészet terén. A bécsi társasági élet egyik központi alakja, aki később házassága és szíve választása révén magyarrá vált, szintén tehetséges rajzoló volt, ám ez sokoldalú műveltségének csak az egyik oldala. Therese Waltert (1819–1866), Pulszky Ferenc feleségét íróként tartják számon a lexikonok. 1850-ben Philadelphiában jelent meg *Memoirs of a Hungarian Lady* címmel írása, amelynek fő témája egy rövidebb történeti bevezető és saját, Magyarországra kerülésének története után a magyar forradalom és szabadságharc eseményei. Teréz Berlinben született, protestánsná váló zsidó családban, Bécsbe költözve bankár édesapja vagyona révén megbecsült társadalmi pozíciót teremtett a családnak, ami a legtehetősebb nagypolgári kört jelentette.²⁴ Neveltetését a legkitűnőbb oktatókra bízta a család: francia, angol és olasz nyelven beszélt, Joseph von Hammer-Purgstall báró, orientalista a keleti költészetet ismertette meg, állandó házitanítója pedig Adalbert Stifter (1805–1868) volt. A Magyar Nemzeti Múzeum két Walter

a bécsi társasági élet egyik központi alakja, aki később házassága és szíve választása révén magyarrá vált, szintén tehetséges rajzoló volt, ám ez sokoldalú műveltségének csak az egyik oldala

Adalbert Stifter (1805–1868): *Wittingshausen romjai*, akvarell

Adalbert Stifter (1805–1868): *Tájkép holddal és felhős éggel*, 1850-es évek, akvarell

Teréznek írt levelet őriz Adalbert Stiftertől.²⁵ Stifter a házitartóskodást nem elsősorban pénzügyi okból vállalta, inkább pedagógiai céljainak megvalósítása miatt. Míg az egyik levél csupán az esedékes óra lemondásáról szól, a másik egyfajta útravaló a kedves tanítványnak, aki nem sokkal ezután férjhez ment, több mint levél, irodalmi mű. Ami persze nem meglepő, hiszen Stifter író és költő volt, sőt festőként is elismertséget szerzett – a biedermeier időszak polihisztoraként azonban akár korunk „hőse” is lehetne, a finom, bájos, szeretettel, nyájas felszín alatt rejtőző súlyos csalódásokkal, keserűséggel, tragikus öngyilkosságba taszító depresszióval.

¶ Teréznek kiváló ének- és zongoratanárai is voltak, péntekenként zeneesteket tartottak a Walter-villában, amelyeket számos híresség látogatott. Szép, gazdag, művelt nő révén sokan küzdöttek Teréz kegyeiért, de ő Pulszky Ferencet választotta, és közismert volt, hogy frigyük szerelmi házasság volt. Teréz a rövid magyarországi, szécsényi vidéki birtokosi élet után az 1848–49-es forradalom és szabadságharc eseményei következtében kénytelen volt kicsi gyermekekkel, várandósan elhagyni Magyarországot, és követni férjét,

¶ Az emigrációban megjelent írásaikkal a Pulszky házaspár anynyit keresett egy évben, mint amennyi itthon birtokaik jövedelme volt, és ebben kétségtelenül nagyobb részt vállalt Teréz. Írásai közül a férjével közösen jegyzett *White, Red, Black: Sketches of American Society in the United States During the Visit of Their Guests* (I–II. New York 1853) a legérdekesebb, különösen azok a részek, ahol az amerikai nők helyzetét, foglalatosságait, sorsát hasonlítja össze európai társaikkal. Pulszky Teréz megdöbbenve tapasztalja, hogy „the female sex is honoured by being expected not to work” (a nők megbecsülését jelenti, hogy nem várják el tőlük a munkát), és ez különösen annak ismeretében érthető, hogy amerikai tartózkodása folyamán pénzkereső elfoglaltsága állandó volt. Az amerikai nők utazhattak egyedül, a lányok anyai vagy bármilyen más kíséret nélkül, sőt a családok lakhattak szállodákban, hogy a nőket megkímélik a háztartás vitelének fáradsalmaitól. A „shopping” volt a fő szórakozásuk, ami igencsak eltért az európai női foglalatosságoktól, jóllehet a hímzés, apróbb tárgyak

a családok lakhattak szállodákban, hogy a nőket megkímélik a háztartás vitelének fáradsalmaitól

a „shopping” volt a fő szórakozásuk, ami igencsak eltért az európai női foglalatosságoktól

Pulszky Teréz (Walter Teréz) akvarellje bécsi lakószobájáról, 1844

Marie-Denise Villers: Önarckép, 1801

készítése, a rajzolás és festés (ami inkább híresebb kompozíciók másolását jelentette) ugyanúgy elfoglaltságuk volt. Az anyák sokkal szabadabb és kötetlenebb életmódot biztosítottak gyermekeiknek, s ebben a nevelők sem akadályozták őket, így az öntudatosság és önállóság volt jellemző leginkább a gyermekekre. Sok minden ezek közül ma már közhelyként ismert, de a 19. század közepének Amerikájáról ilyenformán, női szemszögből hírt adni, igencsak újdonság volt akkor.

¶ Pulszky Teréz amerikai naplója, csakúgy, mint az itthoni, legalább annyit foglalkozik a társadalmi-politikai viszonyokkal, mint az emberek szokásaival, a nők életével és lehetőségeivel. Személyében olyan nőt ismerhetünk meg, akinek élete és sorsa egyfelől hasonló volt kortársaiéhoz és társadalmi osztályának tagjaiéhoz, ugyanakkor kivételes műveltsége, sokoldalú képzettsége és tehetsége révén messze kiemelkedett közülük, és akár a 21. századi nők példaképéül is tökéletesen megfelelő lenne.

¶ Ha Pulszky Ferencné Walter Terézt, a hétgyermekes írónőt elképzelhetjük mai női „role model”-ként, befejezésül szerepeljen itt egy másik lehetséges ilyen, egy képpel, amely akár emblematikus illusztrációja lehet a 19. század első fele egyik női tevékenységének, csak éppen professzionális szinten művelve: Marie-Denise Villers festőnő (1774–1821), akinek az ötvenes évek elejéig a nevét sem nagyon ismerték, és a Metropolitan Museum of Artban őrzött művét csak mint a „Met David”-ot ismerte a szakma. Vagyis festményét mesterének, Jacques-Louis Davidnak (1748–1825) tulajdonították. A kép, amelynek ábrázolta személyéről hosszas szakmai vita folyt, minden bizonnyal a festőnő önarcképe. Szokatlan, meglepő mind a kompozíció, mind pedig a színek és fények alkalmazása. Egy rajzmappára tűzött lapot és ecsetet tartó fiatal, szőke nő néz velünk szembe székén ülve, fehér muszlin ruhája és hajviselete a 19. század elejének ízlését és divatját tükrözi. Az üres szoba csukott ablakán, a repedt üvegen át egy mellvédkorlátnak támaszkodó, beszélgető párt láthatunk a háttérben, mellettük oldalt sokablakos épület. A motívumok egyszerűek, szikárák, plasztikusak, még a mesterhez, Davidhoz viszonyítva is. Ha a viselettől eltekintünk, akár a 20. század

Marie-Denise Villers festőnő (1774–1821), akinek az ötvenes évek elejéig a nevét sem nagyon ismerték, és a Metropolitan Museum of Artban őrzött művét csak mint a „Met David”-ot ismerte a szakma

avantgárd irányzataihoz is sorolhatnánk a képet, Giorgio de Chirico metafizikus festészetéhez például. Marie-Denise Villers a párizsi Salonban is kiállította műveit, és szerencsésnek tarthatta magát, hiszen építész férje támogatta művészi munkáját. Az utolsó kiállított műve (1814) és a halála (1821) közötti éveiről nem tudunk semmit.

Jegyzetek

- [1] I have already inveighed against the custom of confining girls to their needle, and shutting them out from all political and civil employments; for by thus narrowing their minds they are rendered unfit to fulfill the peculiar duties which nature has assigned them. Mary Wollstonecraft: *A Vindication for the Rights of Woman*. London 1792, 288.
- [2] Például Georg Friedrich Kersting (1785–1847): *Hímző nő*, 1817, 1823.
- [3] Johanna Ilmakunnas: Embroidering women and turning men. Handiwork, gender and emotions in Sweden and Finland, 1720–1820. In: *Scandinavian Journal of History*, 2016. Vol. 41. No. 3. 06.331.
- [4] Amelia Peck: American Needlework in the 18th century. In: *Heilbrunn Timeline of Art History*. The Metropolitan Museum of Art, New York 2000, https://www.metmuseum.org/toah/hd/need/hd_need.htm.
- [5] Vagy éppen egyiket sem, hanem szabadon választhattak a gyermekek a foglalatosságok között, mint Jane Austen 1813-ban megjelent *Büszkeség és balítélet* című regényében a Bennet lányok.
- [6] Jókai Mór: *Egy magyar nábob*.
- [7] Jane Austen: *Emma*. Lazi Kiadó, Szeged 2004, 10.
- [8] Virág Irén: *Az arisztokrácia neveltetése Magyarországon (1790–1848)* Doktori értekezés. Debrecen, 118.
- [9] Jane Austen: *Emma*. 148.
- [10] Jane Austen: *Büszkeség és balítélet*. Lazi Kiadó, Szeged 2013, 22.
- [11] Jane Austen: *Emma*. 19.
- [12] Virág Irén, i. m. 124.
- [13] Jane Austen: *A klastrom titka*. Palatinus, Budapest 2006, 133.
- [14] Jane Austen: *Értelem és érzelem* Palatinus, Budapest 2006, 78.
- [15] Jane Austen: *Emma*. 221.o.
- [16] Uo. 224.
- [17] Uo. 85.

- [18] „Írja meg a hűgának, hogy örömmel hallottam, milyen szépen halad a hárfajátékban; kérem, tudassa azt is velem, hogy el vagyok ragadtatva a kis asztalterítő rajzától – ezerszer jobb, mint Miss Grantley terve.”
Jane Austen: *Büszkeség és balítélet*. 27.
- [19] *Virágoskert*. Iparművészeti Múzeum, Nagytétényi Kastély, 2016. április 22.–július 31.
- [20] *Magyar Iparművészet*, 23. évf., 5. sz., 2016. 2–10.
- [21] Horváth Hilda, i. m. 6.
- [22] Az Iparművészeti Múzeum köszöntőkártya-gyűjteményét önálló publikáció dolgozta fel: Ivánfyné Balogh Sára: *Köszöntőkártyák az empire és biedermeier korból*. In: *Az Iparművészeti Múzeum Évkönyvei*, 9. Budapest 1966. 81–99.
- [23] Cogniet festett róla egy mellképportrét, és Madarász Viktor is megörökítette egy krétarajzon, igaz, már Teleki Blanka halála után, 1867-ben.
- [24] Gyulai Éva: *Egy református politikusfeleség a bécsi „Zweite Gesellschaftból”*: Pulszky Terézia (Therese Walter, 1719–1866). In: *A nők jelenléte és szerepe a magyar protestáns szellemiségben*. Szerk.: Dienes Dénes, Kegyes Erika, Veres Ildikó, Hernád Kiadó, Sárospatak 2019. 213.
- [25] Berczik Árpád: *Adalbert Stifter levelei Pulszky Ferencné Walter Terézhez*, *Acta Universitatis Szegediensis, Sectio Scientiarum Philologiae Germanicae* 1., 1961. 11–14.

Irodalom

- Egyed Ilona: *Pulszky Terézia emlékiratai Angliában*. In: *Irodalomtörténeti Közlemények*, 95. 1991. 4. sz. 427–444.
- Hornyák Mária szerk.: *„Magyarország, Veled az Isten!”: Brunszvik Teréz naplófeljegyzései 1848–1849*. Argumentum, Budapest 1999
- Kéri Katalin: *Hazai művek és viták a lánynevelésről és a női művelődésről a 18–19. század fordulóján*. In: *Danubius Noster – Az Eötvös József Főiskola tudományos folyóirata*, 2013. tavasz, I. évf. 1. sz., 19–39.
<https://kerikatalin.wordpress.com/2014/09/18/nok-csak-mertekkel-olvassanak-adalekok-a-hazai-noi-olvasokozonseg-18-19-szazadi-formalodasanak-tortenetehez/>.
- Osaki, Amy Boyce: *A „Truly Feminine Employment”: Sewing and the Early Nineteenth-Century Woman*, *Winterthur Portfolio*, Vol. 23., No. 4. (Winter, 1988), 225–241.

Márk Lajos plakátterve, 1907
Budapest Történelmi Múzeum Könyvtár, Kiscelli Múzeum